

Asia: VN/19196/2024

Luonnos hallituksen esitykseksi laiksi Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Aalto-yliopisto kiittää mahdollisuudesta lausua hallituksen esityksen luonnoksesta.

Lakiluonnoksen mukaan Suomen kansallinen turvallisuus ja kansainväliset velvoitteet sekä ulko- ja turvallisuuspoliittiset linjaukset olisi huomioitava Suomen Akatemian tehtävien hoidossa. Muutos antaisi Suomen Akatemialle mahdollisuuden ja selkänöjan olla rahoittamatta hankkeita, jotka voivat potentiaalisesti olla vaarallisia Suomen turvallisuuden kannalta.

Suomen kansallinen turvallisuus ja kansainväliset velvoitteet, ulko- ja turvallisuuspoliittiset linjaukset ja Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka eivät ole tarkkarajaisesti määriteltyjä käsitteitä. Emme pidä käytännöllisenä ja suomalaisen lainsäädäntöperinteeseen soveltuvana asettaa tällaisten laveiden käsitteiden päälle rakentuvia velvoitteita, kun kyse on tutkimusrahoituksesta.

Lakiesityksessä on välttämätöntä määritellä tarkkarajaisesti, millaisia uhkia sillä halutaan torjua, ja millaista toimintaa puolestaan suojella. Ilman määrittelyä vaarana on, että pykälää tulkitaan laveasti siten, että myös esimerkiksi Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kriittinen tutkimus katsotaan kansallisen turvallisuuden vaarantamiseksi. Tämä tuskin on lain tarkoitus, eikä tällaista pykälää ole mahdollista sovittaa yhteen demokraattisen yhteiskunnan kanssa.

Akatemian tehtävien laajennus on ehdotettu 2 § yhteyteen. Ehdotus ei sovi yhteen lain 2 §:ssä ennestään mainittujen Akatemian muiden tehtävien kanssa, ja ehdotuksen sijainti antaa sille liikaa painoarvoa. Suosittelemme, että sijainniksi valitaan jokin muu.

Ehdotetun lain odotettu seuraus on se, että Akatemia muuttuu varovaiseksi ja siirtää ei-tarkkarajaiset laista tulevat velvoitteensa suoraan tutkimusorganisaatioille. Erityisesti, jos Akatemia ohjeistaa kansainvälisiä arvioitsijoita huomioimaan Suomen kansalliseen turvallisuuteen liittyvät näkökohdat tieteellisen laadun arvioinnin ohella, tulevat nämä arvioijat tarvitsemaan aivan uudenlaista tietoa hakemuksista. Olemme huolissamme lisääntyvästä hallinnollisesta työstä, joka liittyy tutkimusrahoituksen hakemiseen Akatemialta. Koska rahoitus on kilpailullista – eli vain pieni osa hakemuksista saa rahoitusta – on merkittävä riski siitä, että työ moninkertaistuu kaikkiin hakemuksiin. Näitä aspekteja ei ole mainittu lain vaikutusarvioinnissa.

Lisäksi pidämme tärkeänä sitä, että kaikki Akatemian soveltamat arviointikriteerit ovat julkisia, jotta hakijat ja näiden organisaatiot voivat ottaa ne huomioon hakemuksia laatiessaan. Jos tutkimusturvallisuutta ei ole määritelty tarkkarajaisesti, on sitä vaikea ottaa huomioon.

Ymmärrämme, että Akatemia haluaa työkalun, jolla se voi hylätä tiettyjä rahoitushakemuksia, jotka saavat korkeat pisteet ulkoisilta arvioijilta, mutta jotka voisivat aiheuttaa merkittävän riskin kansalliselle turvallisuudelle. Kannatamme voimakkaasti sitä, että tämä tasapainottaminen tehdään Akatemian sisällä itsenäisesti, kuten hallituksen esityksen luonnoksessa esitetään, eikä esimerkiksi ulkoministeriön tai opetus- ja kulttuuriministeriön ohjaamana.

Mielestämme parempi ratkaisu olisi sellainen lainsäädäntö, joka velvoittaa Akatemian kiinnittämään huomiota tutkimusturvallisuuteen ja ryhtymään toimenpiteisiin tutkimusturvallisuuden vahvistamiseksi siinä määrin, kuin nämä ovat tapauskohtaisesti perusteltuja toimenpiteitä. Tapauskohtainen arvio tarvittavista toimenpiteistä voisi osaltaan perustua esimerkiksi tutkimuksen ja innovoinnin alan sekä kansainvälisten kumppaneiden riskiprofiiliin. Tällainen velvoite on käsityksemme mukaan mahdollista säätää ilman viittausta edellä viitattuihin valtion politiikkoihin ja kansalliseen turvallisuuteen liittyviin seikkoihin.

Lakiluonnoksessa viitataan Euroopan unionin neuvoston suositukseen tutkimuksen turvallisuuden parantamisesta (23.5.2024). Suositus on huomattavasti lakiluonnosta selkeämpi siinä, millaisen toiminnan voidaan katsoa uhkaavan unionin/kansallista turvallisuutta. Tutkimuksen turvallisuudella tarkoitetaan suosituksessa:

a) kriittisen tietämyksen ja teknologian ei-toivottu siirto, joka voi vaikuttaa unionin ja sen jäsenvaltioiden turvallisuuteen, esimerkiksi jos niitä käytetään sotilaallisissa tai tiedustelutarkoituksissa kolmansissa maissa;

b) sellainen haitallinen vaikuttaminen tutkimukseen, jossa kolmannet maat tai kolmansiin maihin sijoittautuneet toimijat voivat käyttää tutkimusta muun muassa disinformaation levittämisen välineenä tai itsesensuurin aikaansaamiseksi opiskelijoiden ja tutkijoiden keskuudessa, mikä haittaa akateemista vapautta ja tutkimuksen integriteettiä unionissa;

c) eettisten normien tai integriteetin loukkaukset, joissa tietämystä ja teknologiaa käytetään perussopimuksissa määriteltyjen unionin arvojen ja perusoikeuksien tukahduttamiseen tai heikentämiseen tai niiden loukkaamiseen.

Suomen Akatemiaa koskevassa laissa turvallisuutta uhkaava toiminta voitaisiin määritellä esimerkiksi tämän yllä olevan Euroopan unionin neuvoston suosituksen mukaisesti. Nyt suositukseen viitataan lakiesityksen perustelutekstissä, mutta määritelmiä ei ole selkeästi tuotu osaksi esitystä sen paremmin perustelutekstissä kuin pykälissäkään. Samassa suosituksessa määritellään riskinarvioinnissa arvioitavat tekijät (s. 4). Tämä määritelmä tarjoaa pohjan sille, millaisia asioita Suomen Akatemia voisi tarkastella rahoituspäätöksiä tehdessään, ja tällaista eksplisiittistä määrittelyä on myös tarpeen tuoda lakiesitykseen.

Euroopan unionin neuvoston suositus painottaa turvallisuuden lisäksi myös muun muassa akateemista vapautta, määriteltyjä unionin arvoja, perusoikeuksia ja institutionaalista autonomiaa. Suojatoimien on oltava täsmällisiä ja oikeasuhtaisia. Tutkimusta ja innovointia ei saa välineellistää poliittisiin tarkoituksiin. Näiden näkökulmien olisi syytä näkyä selkeästi Suomen Akatemiaa koskevassa laissa.

Neuvoston suosituksen mukaan EU:n jäsenvaltiot ovat kehittäneet tai kehittävät toimenpiteitä tutkimuksen turvallisuuden parantamiseksi. Suomen Akatemian lain korjaaminen linkittyy tai sen ainakin pitäisi linkittyä laajempaan kokonaisuuteen. Lakiesityksen perusteluissa olisi syytä selkeyttää tätä kokonaisuutta ja Suomen Akatemiaa koskevan lain suhdetta siihen.

Pidämme tärkeänä monenkeskistä keskustelua suomalaisten sidosryhmien kesken siitä, miten tutkimusturvallisuus ymmärretään ja miten sitä olisi parasta edistää Suomessa.

Muihin ehdotettuihin muutoksiin Aalto-yliopistolla ei ole huomautettavaa:

Kannatamme tutkimusinfrastruktuurikomitean muuttamista tutkimusinfrastruktuuritoimikunnaksi.

Emme näe suuria ongelmia siinä, että toimikuntien, tutkimusinfrastruktuurikomitean ja strategisen tutkimuksen neuvoston puheenjohtajien läsnäolo- ja puheoikeus Akatemian hallituksessa poistettaisiin.

Emme myöskään näe ongelmallisena, että akatemiaprofessorista ja akatemiatutkijasta ei enää säädettäisi laissa. Pidämme tärkeänä, että nämä rahoitusinstrumentit joka tapauksessa jatkuvat.

Saaristo Antti
Aalto-yliopisto